

Pražák, Richard

K charakteru české poezie v období válek s revoluční a napoleonskou Francií : puchmajerovci jako předstupeň jungmanovského hnutí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1982, vol. 31, iss. D29, pp. 17-23

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108392>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RICHARD PRAŽÁK

K CHARAKTERU ČESKÉ POEZIE V OBDOBÍ VÁLEK S REVOLUČNÍ A NAPOLEONSKOU FRANCIÍ

Puchmajerovci jako předstupeň jungmanovského hnutí

Období napoleonských válek znamenalo v evropských dějinách mnoho pro zrod a rozvoj novodobých národních tendencí a jejich sepětí s širšími společenskými úkoly, které po Velké francouzské buržoazní revoluci byly i ve střední Evropě zaměřeny k dovršení přechodu od feudalismu ke kapitalismu. Předpoklady pro to se utvářely nejen v oblasti hospodářské, nýbrž i v nadstavbové sféře ideové a kulturní. Boj s revoluční a napoleonskou Francií byl v habsburské monarchii spojován i s ideologickým tlakem vůči všem revolučním a svobodomyšlným snahám; s oficiální podporou vznikla svérázná představa „rakouského vlastenectví“ kontrarevolučního typu, na druhé straně u inteligence ujařmených rakouských národů stále více nalézaly půdu osvobozenecké představy francouzské revoluce o rovnosti, volnosti a mezinárodním bratrství. Prohloubila se i kulturní orientace na recepci významných ideových a kulturních hodnot nejrůznější provenience, které byly s to podpořit samostatný ideově politický, sociálně hospodářský i kulturně emancipační rozvoj jednotlivých národů monarchie.

Všechny tyto jevy výrazně ovlivnily i profil české poezie tohoto období.¹ Úzký okruh básnických forem ~~duhu~~ Thámova, který pěstoval kromě anakreontských písní a epigramů ještě mravoličné didaktické verše a z rokokové klasicistických druhů zejména idylu, elegii a ódu, rozšířili puchmajerovci o další lyrické i epické druhy (básnická poslání, veršovanou bajku, romanci, baladu) a pokusili se rovněž o složitější útvary, o historický epos a s ním parodisticky spjatý burleskní epos heroikomický. V duchu klasicistické poetiky, k níž se puchmajerovci hlásili, převládá u nich důraz na druhové zařazení básnických výtvorů; do klasicistických schémat pronikly však silně tendence folklórní poezie, které měly vedle

¹ Z posledních syntéz, jež obsahují i hodnocení české poezie puchmajerovského období, uveďme alespoň *Dějiny české literatury II*, Praha 1960, *Statí k národnímu obrození*, Praha 1972, a *Průvodce po dějinách české literatury*, Praha 1978, oň Josefa Hrabáka, Dušana Jeřábka a Zdeňky Tiché.

teoretických podnětů Dobrovského rozhodující vliv na příklon puchmajerovců k přízvučnému prozodickému systému.²

Puchmajerovci, shromáždění kolem básníka Antonína Jaroslava Puchmajera, tvoří první ucelenou novočeskou básnickou školu. Antonín Jaroslav Puchmajer (1769—1820) vydal v letech 1795—1814 pět básnických almanachů (Sebrání básní a zpěvů, 1795, 1797, Nové básně, 1798, 1802, 1814), které soustřeďovaly ukázky toho typu české poezie, který převládal na přelomu 18. a 19. století,³ ještě před hlavními básnickými díly a překlady Josefa Jungmanna a jeho stoupenců. Regionální základnou puchmajerovců byly zejména střední Čechy, s nimiž byla svým původem či působením spjata většina z nich (Antonín Jaroslav Puchmajer, Jan a Vojtěch Nejedlý, Prokop Šedivý aj.). Někteří ovšem patřili jinam, např. k východočeskému okruhu Zieglerovu (Josef Miloslav Bautenkranc, František Ladislav Hek), a silně tu byli zastoupeni i moravští žáci Dobrovského z Hradiska u Olomouce (Jan Zábranský, Augustín Kuča, Tomáš Mních).

Mezi představiteli puchmajerovské poezie pozorujeme dva základní směry. Jeden, představovaný Antonínem Jaroslavem Puchmajerem, Janem Nejedlým a zčásti i jeho bratrem Vojtěchem Nejedlým, usiluje o zapojení soudobé vyšší kultury klasicistické do národně uvědomovacího obrozeného programu českého za pomoci šlechty a vzdělaných vrstev, v nichž spatřovali puchmajerovci hlavní oporu vznikajícího českého národního hnutí, třebaže svým původem byli spojeni především s měšťanským a venkovským lidovým prostředím. V případě puchmajerovců jde tedy o jakýsi předstupeň k programu jungmannovců, založenému na uzpůsobení českého jazyka a kultury pro recepci všech vyspělých forem soudobé evropské kultury. Druhý základní prvek jungmannovského hnutí, jeho bezprostřední orientaci na lidové vrstvy, předjírají mezi puchmajerovci Šebestián Hněvkovský, Prokop Šedivý aj. společně s Vojtěchem Nejedlým, kolísajícím mezi oběma těmito základními směry puchmajerovců. Tomu odpovídá také odlišný ideový přístup i ráz poezie obou směrů. A. J. Puchmajer a jeho blízký okruh usilují o udomácnění „klasických“ druhů klasicistické poezie, zejména ódy, již poznávají zvláště prostřednictvím ruským a polským. Z polské parafráze Szymanowského přeložil Puchmajer rovněž Montesquieuův galantní veršovaný román Chrám gnidský (1804), původně básnický doprovod k rokokovým obrázkům Watteauovým. Ráz rokokových lidových obrázků má i většina drobnějších lyrických básní Puchmajerových (typická je tu např. báseň Větrník podle Blumauera, začínající slovy Pojď, má milá, roztomilá)⁴ a pro Puchmajerovu poezii je příznačná i rousseauovská touha po „zlatém věku“ prvobytně pospolné

² Srov. zvláště studie Karla Horálka *K poetice A. Puchmajera a jeho školy*, Slovesná věda 2, 1948—1949, a *Počátky novočeského verše*, Praha 1956. Ze starších prací viz zejména monografie Jana Máchala *Ant. J. Puchmajer. Příspěvek k dějinám české literatury*, Praha 1895, a Jaroslava Vlčka *První novočeská škola básnická*, Praha 1896.

³ *Almanachy Antonína Jaroslava Puchmajera I—IV*, vydal Jaroslav Vlček v Novočeské knihovně č. 2, 4, 5, 6, Praha 1917—1921 (dále AP).

⁴ Viz AP I. 33—36.

společnosti, vědomí, „že se pozdě narodil“ (báseň *Věk pastýřský* z r. 1797),⁵ jímž dostává výraz i určitá nostalgie po předrevolučních časech 18. století, době relativní stability české feudální společnosti, s jejímž rozkladem se Puchmajer nedokáže smířit. Konvenční odsouzení lidských vad a nedostatků v didakticky mravoličné tvorbě Puchmajerově nemá nic společného s protifeudální kritikou, naopak: Puchmajer a jeho blízcí přátelé velmi těžce nesou určité rozkolísání a přehodnocení mravních i společenských hodnot, jež přinesla Velká francouzská revoluce. V tom se liší od moderně koncipovaného programu Jungmannova, který se svým překladem Miltonova *Ztraceného ráje* (vydán 1811) přihlásil ještě k dědictví anglické buržoazní revoluce, začínající proces dokončený Velkou revolucí francouzskou.⁶ Puchmajerovci však připravují jungmannovcům cestu svým důrazem na pěstování českého jazyka a slavnou minulost českého národa (*Óda Na Čechy* z r. 1798 od Jana Nejedlého a *Óda na Jana Žižku z Trocnova* z r. 1802 od Antonína Jaroslava Puchmajera) a svým vztahem k lidové poezii.

Užší sepětí s lidovými vrstvami a lidovou tvorbou představuje v poezii puchmajerovců směr zastupovaný zejména Šebestiánem Hněvkovským (1770—1847). Hněvkovský psal burleskní balady s historickými náměty ve stylu jarmarečních skladeb a rokokově sentimentální parafráze lidových písní po vzoru Gleimově. U Hněvkovského nacházíme i rysy předjímající další vývoj, např. v jeho básni *Dudák* (1798),⁷ která využívá lidové pověsti o dudákovi, zakletém zlým duchem a přinuceném i po smrti hrát o čarodějných svátcích pekelné chásce, lze spatřovat již předzvěst Tylova *Strakonického dudáka*. Nejvýznamnějším dílem Hněvkovského byl však heroikomický epos *Děvín* z roku 1805, česká amazoniáda, nesená osvícenským přezíráním historických pověstí a legend, jak je představovala Voltairova poéma *Panna orleánská*, a zároveň oslavou českého dávnověku, v níž je stará látka českých kronik (Dalimil, Hájek) zpracována ve stylu východoslovanských osvícenských travestií Aeneidy i v českých zemích tehdy známější Aeneidy Blumauerovy.⁸ Ideově je epos výrazem odporu k reakci nastupující v habsburské monarchii po smrti Josefa II. a francouzské buržoazní revoluci, ale zároveň představuje i smíření s daným stavem a politickou rezignaci, jak to výrazně dokládají např. tyto verše:

„Po otroctví svoboda jest sladší,
ale po svobodě pouta hůře tlačí.
Raději být věčně pod jhem poddanosti,
raději zbavenu být svobody,
nežli seznat její lahody
a zas znovu padnout do podrobenosti.“⁹

⁵ Tamtéž II, 167—170.

⁶ Srovn. rozbor Jungmannova překladu Miltonova *Ztraceného ráje* od Ladislava Cejpa v závěrečné studii edice *Josef Jungmann, Překlady I*, Praha 1958, 361 až 430.

⁷ Srov. AP III, 37—43.

⁸ Viz Karel Krejčí, *Heroikomika v básnictví Slovanů*, Praha 1964, 186—189.

⁹ Srov. *Děvín. Báseň směšnohrdinská o 12 zpěvích*, vydal Ferdinand Střejček, Praha 1950, zpěv třetí, sloka 27.

K směru Hněvkovského se z autorů Puchmajerových almanachů přimykají např. hradecký rodák Josef Miloslav Rautenkranc, jehož báseň *Dlouhý a krátký čas* (1797) je dokladem toho, že anakreontismus tehdy u nás přechází již v plný lidový tvar, zušlechtěný pravou národní písní,¹⁰ dále Augustin Kuča, od r. 1806 farář v Místku, jehož dlouhá daktylská epická báseň s podivným názvem *Přilišná naděje a nedošlá moudrost, oboje ztrestané na kuře a na vejce* (1798) a s neobvyklým námětem personifikuje venkovský dvůr s jeho zvířectvem v duchu lidové adaptace ezopských bajek v útvaru připomínajícím formou romanci.¹¹ (S podobnou výstavbou obsahovou i veršovou se setkáme v staročeské lidové dramatice, např. ve hře *Selský masopust* z r. 1588.) Pozoruhodná je i báseň Tomáše Mnicha *Pověří* (1798), přinášející znamenitý zvukomalebný popis ničivé bouře, náležející po formální stránce k čistému typu sentimentální lyriky raně romantického příděchu, u nás tehdy nevidanému, byť ještě s mravoličným vyzněním klasicistickým.¹² Lze říci, že touto básní připravoval Mních půdu již tak významnému výtvaru české poezie tohoto období, jakým byla Polákova *Vznešenost přírody* (1813).

Převládající složkou puchmajerovské lyriky byl však nadále anakreontismus. Zdánlivý protiklad mezi lehkou anakreontskou poezií a svízelnou společenskou realitou údobí napolenských válek skýtá klíč také k pochopení určitého svérázu české anakreontiky, která není pouze samoučelnou nápodobou o padesát let starší německé anakreontiky hagedornovské a gleimovské, nýbrž volí tyto již zastaralé vzory záměrně jako prostředek duševní hygieny uprostřed válečných hrůz a hospodářských obtíží. Tyto rysy vědomě posiluje v české poezii např. soupevník puchmajerovců a jeden z dosud opomíjených českých stoupenců Gessnerových Josef Heřman Agapit Gallaš, jak to výrazně dokládá kupříkladu jeho selankovitá óda *Budiček k radosti a odlevě mysle člověka v chudobě a starostech postaveného*.¹³ „Zejtra, kde bude kdo z nás“ ptá se Vojtěch Nejedlý v *Májové písni* (1797)¹⁴ a tyto nálady sílí pak v poezii puchmajerovců zvláště v prvním desetiletí 19. století, kdy napoleonské války zasáhly bezprostředně i české země.

Rokoková galantní poezie je u puchmajerovců značně přiblížena písňovému folklóru, lze dokonce hovořit o rokokové sentimentální lidovosti puchmajerovské poezie (s podobnými rysy se např. setkáváme u soudobého maďarského básníka Mihálye Csokonaiho, překladatele textu kantáty českého skladatele Františka Tosta *Aufruf an Ungarns edle Soehne* z r. 1796 do maďarštiny);¹⁵ tento její ráz výrazně podtrhlo např. *Dvanáctero písní*

¹⁰ Viz AP II, 77. K Rautenkrancovi srov. zejména Antonín Rybička, *Josef Miloslav Rautenkranc*, ČCM 41, 1867, 191–203, 274–287, a sborník *Národní obrození severovýchodních a východních Čech*, Hradec Králové 1971.

¹¹ Srov. AP III, 75–90.

¹² Viz tamtéž, 97–98. O Kučovi a Mnichovi se zmínil Miloslav Hýsek, *Dvě poznámky k Puchmajerovým almanachům*, *Listy filologické* 59, 1932, 169–172.

¹³ *Múza moravská*, v Brně 1813, 82–85.

¹⁴ Viz AP II, 54–55.

¹⁵ Srov. Richard Pražák, *Čeští umělci v Uhrách na přelomu 18. a 19. století*, *Slovenský přehled* 55, 1969, č. 5, 350.

českých (v Praze 1800),¹⁶ jež zhudebnil autor proslulé české vánoční mše Jan Jakub Ryba na texty básní předních puchmajerovců Šebestiána Hněvkovského, Vojtěcha Nejedlého, Antonína Jaroslava Puchmajera aj. Rokokově sentimentální — v podstatě ještě klasicistická — hudební úprava Rybova tvoří nicméně významný předstupeň k budoucím známějším adaptacím lidové poezie a je důležitým kontinuálním prvkem v procesu přechodu od klasicismu k romantismu, vázaným tak v české poezii nejen na vývoj literární, nýbrž i hudební, a spojeným s celkovým rozvojem slovesného i hudebního folklóru a jeho napojením na oblast vyšší kultury.

Zvláštní pozornost by si zasloužil i rozbor puchmajerovské epiky; pro nedostatek místa se zmíním pouze o významném podílu Vojtěcha Nejedlého, který ve svém *Posledním soudu* (1804) vyšel z Klopstockova *Mesiáše*, avšak jeho složitou bibliickou mytologií nahradil lidové představitelství bližší a o lidové hry českého baroka ořpený epický útvar, který lze označit slovy Arne Nováka jako didaktické melodrama se zavržením hříšníků a odměnou spravedlivých.¹⁷ Vojtěch Nejedlý také přispěl do Puchmajerových almanachů rozsáhlejšími epickými skladbami *Přemysl Ottokar v Prusích* a *Přemysl Ottokar. Zpěv druhý*.¹⁸ Jeví se v nich nejen oslava slavné české minulosti, ale i obava z ohrožení dosavadních pořádků a náboženského světového názoru idejemi francouzské buržoazní revoluce. Cestu historické romanci oblíbené ještě u májovců a zvláště u Jana Nerudy razil A. J. Puchmajer, který lokalizoval v básni *Jiřík král a Vaněk Všeboj do Čech Bürgerovu romanci Der Kaiser und der Abt*.¹⁹ Také tato historická složka puchmajerovské poezie připravovala cestu jungmannovcům v jejich příklonu k národním dějinám.

Na společné platformě se sešli puchmajerovci a jungmannovci ve vztahu k oficiálně podporovanému rakouskému vlastenectví v době válek s revoluční i napoleonskou Francií. Protirevoluční ráz měla přirozeně zvláště tvorba puchmajerovců, zejména jejich konzervativních představitelů, jejichž pocity vyjádřil např. Jan Nejedlý v epické básni *Bitva černopolská, loajální skladbě v duchu protifrancouzského rakouského patriotismu konce 18. století*.²⁰ Poněkud jiný byl případ Rautenkrancův, v jehož oslavě českých vojáků bojujících proti Napoleonovi z r. 1813 cítíme již důraz na vlastenectví jako záštitu svébytných českých zájmů i prostředek k širší společenské emancipaci.²¹ Jungmannovci se k této rakouské vlastenecké vlně přidali plně také až v roce 1813, kdy boj proti napoleonské Francii nabyl již všeobecný osvobozenecský charakter boje evropských národů

¹⁶ Z básní zde obsažených uveďme Puchmajerův *Větrník* dle Blumauera, AP I, 33–36, *Dlouhý a krátký čas* Josefa Miloslava Rautenkrance, AP II, 77, *Zpěv žencův* od Antonína Gutha, AP II, 58, *Spokojený sedlák* Vojtěcha Nejedlého, AP II, 81–82, *Zamilovaný Šebestiána Hněvkovského*, AP II, 37–39, aj.

¹⁷ Srov. Arne Novák, *Klopstockův vliv na poezii českého obrození. II. Vojtěch Nejedlý žákem Klopstockovým*, *Listy filologické* 30, 1903, 205–213.

¹⁸ Viz AP I, 91–113, a AP II, 117–139.

¹⁹ Viz AP I, 66–74. Srov. k tomu též Miloslav Hýsek, l. c., 165n.

²⁰ AP III, 119–126.

²¹ Srov. zejména Rautenkrancovy básně *Zpěv osady vojenské*, *Prvotiny pěkných umění* neb *Literní přílohy k c. k. Vídeňským novinám* na rok 1813, částka 1, svazek 1, č. 11, 43–44, a *Na vlastenectví*, tamtéž, č. 15, 58–59.

proti Napoleonově vševládné despotii. Názorným dokladem Jungmannova tehdejšího ztotožnění s rakouským vlastenectvím, avšak zároveň výrazem obhajoby vlastních českých potřeb je jeho Píseň pro c. k. obranu českou, v níž se praví: „Vzhůru Čechu, chop se zbraně, / slyš, volá tě český král.“²²

Po stránce společenské měla tvorba puchmajerovců, zejména jejich hlavních protagonistů, většinou konzervativní ráz, monarchické stanovisko se u nich spojovalo s odsudkem revolučních idejí, třebaže po stránce sociální často odsuzovali přehmaty feudálního řádu. Dosti jasně vyjádřil své názory Šebestián Hněvkovský v básni Vyšehradský sloup aneb přepodivná historie o jednom sedláku, kterak od čerta omámen byl²³ slovy:

„Vámť je lehce se ptát!
Mně žena hladem pláče,
bojím se karabáče,
nic nechce žádný dát.
V tom zatroleném světě
jen pánům štěstí kvete.“

Protirevoluční smýšlení části puchmajerovců dokládá výrazně např. dopis Vojtěcha Nejedlého Šebestiánu Hněvkovskému z 25. listopadu 1799, v němž se obává vlivu francouzských revolučních idejí na ruskou armádu a schvaluje politiku cara Pavla, který odmítl táhnout se svými vojsky do Paříže. Nejedlý v tomto listě píše: „Mně se zdá, Pavel že je chytrák, on ví, co by z toho časem pojiti mohlo. Francouzové zavádějí Rusy do Paříže, dobře s nimi zacházejí; kdyby oni se tam jejich bludům, jakož pochybnosti není, vyučili, pak jed ten doma roztrousili, což by z toho mohlo pojít? Taková ukrutná monarchie, jak brzy by nějaké pohromy nemohla vzítí; beztoho kozáci nejsou tůze pokojní, i pod Kateřinou se bouřili, což by nyní učinili, francouzským zámyslům se naučivše? Jistější i pokojnější jest panování, když lid mnoho světla nemá, tůze hloubati a všelijakých věcí dopíditi se nemůže.“²⁴

S ohledem na konzervativní politické zaměření puchmajerovců neobjevila se ani v jejich poezii báseň, která by vyjádřila převratné názory volnosti, rovnosti a bratrství, jež dala do vinku novodobým národům francouzská revoluce. Za syntézu českého společenského myšlení v době vrcholcích napoleonských válek, jež našla svůj výraz i v poezii, třeba pokládat báseň Kdo jest svoboden, kterou napsal soupevník puchmajerovců a předchůdce jungmannovců Josef Liboslav Ziegler, jehož východočeská družina tvoří v českém prostředí přechod mezi starším typem vlastenectví zemského, jak se projevovalo v období osvícenském, vlastenectví méně aktivně angažovaného a více pasivně programového, k onomu činnému typu obrozenského vlastenectví, bez něhož si nedovedeme představit uskutečnění ideálu jungmannovců a přípravu národního celku k vyš-

²² Viz tamtéž, příloha k č. 26, 105–106.

²³ Srov. AP I, 13–31.

²⁴ Viz Jaroslav Štastný, *Korespondence Vojtěcha Nejedlého*, Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia českého na Novém Městě v Praze v Truhlářské ulici na školní rok 1910–1911, v Praze 1911, 4–5.

ším kulturně politickým úkolům.²⁵ Zieglerova báseň *Kdo jest svoboděn* v Hromádkových Prvotínách pěkných umění na rok 1813 (č. 21, str. 48)²⁶ v mnohém předjímá myšlenky Kollárova *Vlastence* a je syntézou klasicistického myšlení puchmajerovské generace s osvobozeneckými emancipačními snahami, jež přinesla i do střední Evropy Velká francouzská buržoazní revoluce. Text této básně, jednoho z nejvýznamnějších dokladů pokrokové společenské orientace české poezie v době napoleonských válek, uveřejňujeme na závěr našeho příspěvku.

„Nikoli ten, kdož nad otroky si upevnil vládu,
kdož se vysmívá vši spravedlnosti a právu,
ne, kdož ve svobodném zůstává statku, a se vši
prací a toužebností se shání po zlaté kleci:
ne, kdož poslouchá svou chválu v pochlebých písních,
jehož uplacený dost nemůže oslavit básník,
ne, kdož důstojností dosáhnout se přičiní, v kteréž
s obdivením a v žalosti lid na něho hledí.
Ne ten, do pustiny kdož zajde a lidem se vyhne,
kamž ho nenávisť a nesrovnalivost žene.
Ne, kdo ukazuje pronárodům okovy strašné,
kteréž rozlámat a zničit se neopováží.
Nikoli! Nýbrž ten, kdo umí nad sebou samým
vždycky panovat, kdož zná moudře vládnout s sebou,
necht' buď kraluje, neb at' v chatrné chaloupce bydlí,
ten toliko jest a zůstane svobodný člověk.“

K CHARAKTERU ČESKÉ POÉZIE V PERIOD VOJN S REVOLUCIONNOJ I NAPOLEONOVSKOJ FRANCIJ E J

Пухмайеровцы как предшествующая ступень юнгманновского движения

Статья посвящена характеристике чешской поэзии периода наполеоновских войн. Главное внимание уделяется анализу альманахов Пухмайера 1795—1814 гг. Подчеркивается политический консерватизм пухмайеровцев, их антиреволюционные взгляды, и их связь с австрийским контрреволюционным патриотизмом в период войны с революционной и наполеоновской Францией. Австрийский патриотизм нашел свое оправдание только в конце наполеоновских войн, когда он вступил в борьбу с захватческими планами Наполеона. Тогда пухмайеровцы сошлись на общей платформе с юнгманновцами. Автор анализирует те характерные черты пухмайеровцев, благодаря которым они стали предшественниками юнгманновцев. Это была, во первых, их ориентация на родной язык и использование прогрессивных традиций чешской истории (напр. гуситского движения), и во вторых, использование народной поэзии. Это нашло свое проявление, например, и в своеобразном понимании пухмайеровцами анакреонтизма. Пухмайеровцы обогатили чешскую литературу также целым рядом новых жанров (например романсом, исторической поэмой и т. п.). Тем самым они во многом определили дальнейшее развитие чешской литературы 19 века, начиная от юнгманновцев, и кончая школой т. наз. майцевцев. С политической точки зрения, они, однако, оставались на антиреволюционной габсбургской платформе. Одним из ярких свидетельств прогрессивного настроения чешской поэзии периода наполеоновских войн является стихотворение современника пухмайеровцев и предшественника юнгманновцев Иосифа Либослава Циглера «Кто свободен» от 1813 г., которое публикуется в заключение статьи.

²⁵ K charakteristice Zieglerovy východočeské družiny srov. můj článek *Zieglerova družina a její vztah ke Slovákům*, Orlické hory a Podorlicko 5, Hradec Králové 1973, 141—154.

²⁶ Tuto báseň přetiskl před více než sto lety Antonín Rybička v článku *Josef Liboslav Ziegler*, ČCM 43, 1869, 70.

